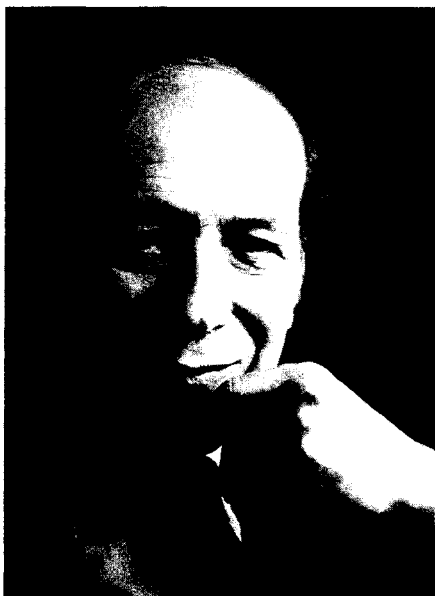

Giorgio és Nicola Pressburger Nyolcadik kerületi történetek (Részletek)

„Aki rászánja magát, hogy ellátogasson Budapestre, a több mint fél évszázada nem létező birodalom nagyvárosába, ... csak véletlenül vetődik el a nyolcadik kerületbe.”

A kiterjedt kerületet a tizenkilencedik századi várostervezők elegáns, úri környéknek álmodták meg, a valóság azonban zsidóktól hemzsegő gettóvá változtatta, ahol az élet az utcákon és a házakban „a nagy kereskedelmi központ: a nyári por meg a téli sár borította egy négyzetkilométernyi piac körül zajlott, ahol az élelmiszertől a ruhafélékig, szerszámoktól a használt cipőig a legkülönbözőbb árukat kínáló bódék sorakoztak”.

Ebbe a környezetbe helyezte történeteit Nicola és Giorgio Pressburger; e helyt nyílik új, gyöngéd fejezet az utóbbi ötven év európai zsidósága „nagy szenvedéstörténetében”.

A nyolcadik kerületben kel szelíden új életre, majd huny ki tragikusan az a történelmi-kulturális emberi és társadalmi valóság, amelynek túlélői később szétszóródnak kényszerülnek az egész nyugati világba, így Olaszországba is.

Az 1956-ban Budapestről menekült, 1937-ben született ikerpár, Nicola és Giorgio Pressburger Olaszországban telepedett le. Az újságíró Nicola, jelentős gazdasági rovatok szerkesztője 1968-ban hunyt el; Giorgio neves színházi és televíziós rendező. A Pressburger-fivérek újraélik e ragyogóan meg-

írt könyv lapjain nyolcadik kerületi gyermekkorukat: elbűvölő, vágyakozó és keserűen gúnyos szimfóniává komponálják. Az elbeszélések a legkülönbözőbb szereplők – a féktelen Ila, az érzéki Franja, a nagylelkű és indulatos Zelma; a hőbortos Leuchtner Róbert, a csaló Schreiber Tibor, a zabolátlan Náthán – alkotta, nagyszabású, változatos történet egyes fejezetei. A cselekmény a jelenkori történelem legnyugtalanítóbb és legkönyörtelenebb korszakán ível át: a náciizmus, a háború, a kommunista totalitarizmus és az 56-os forradalom időszakán, így e novellafüzér egyben tökéletes stílusfegyellemmel megalkotott magasrendű emberi és irodalmi tanúságtétel is.

Aturista, aki rászánja magát, hogy ellátogasson Budapestre, a több mint fél évszázada nem létező birodalom nagyvárosába, amely máig híres egykori úri multságairól meg az ott lakó népek sokféleségéről, csak véletlenül vetődik el a nyolcadik kerületbe.

Amikor megérkezik a Keleti pályaudvarra, a gyánútlan látogató tévedésből befordulhat valamelyik esténként rosszul megvilágított, gránit kockaköves, szűk utcácskába, amely a széles Rákóczi útról nyílik bal kéz felől, a városközpont irányában.

Nem talál ott műemlékeket, nevezetességeket, sem pedig barátságos lakónegyedeket. Hámló vakolatú, az eredeti díszeket sejtető, ám évszázada nem gondozott házak fogadják egykedvűen. A kapualjából ki-be jövök meg az utcai járókelők meglehetősen közömbösnek mutatkoznak, legföljebb a szemükben villan valamilyen különös fény. Nem nyújt különösebben felemelő élményt ez a környék; keserves, fájdalmas, még aljasságot sem nélkülöző életeket lehet itt megtapasztalni. Ha a turista bejár már jó néhány utcát, zöldellő fákkal teli, nagy te-

reket is láthat: a nyolcadik kerületet ugyanis – a tizenkilencedik század végén – tágas, levegős, polgári lakosainak méltó környezetet nyújtó kerületnek szánták. A korabeli városépítők szinte eszmei városnak álmodták meg, kiterjedt tereket szánva meghatározott célokra. A kerület egyik oldalával szomszédos területen nagy temetőt létesítettek, amely igen hamar sírok ezreinek adott helyet, köztük hatalmas méretűeknek is, mint a haza atyjainak emelt pompás mauzóleumok. Másik két oldalának szegélyezésére főútvonalakat terveztek, mint amilyen a Budapest nagy forgalmú közlekedését lebonyolító Rákóczi út, meg az egyik körút, amely a Dunától indul el és a Dunához érkezik. A kerület negyedik oldalát nyitva hagyták a létesítendő ipartelepeknek, raktáraknak, kereskedelmi központoknak.

A kerület kellős közepén a tágas Tisza Kálmán tér zöld pázsitjával meg a sok kőpaddal, mondhatni, szellemi középponttá is válhatott volna a Városi Színház jelenléte miatt, igaz, hogy azt néhány évtizeddel később emelték; máig a város egyik legjobban megépített színházi létesítménye, kétezerrel is több nézőt képes befogadni. E tértől nem messze egészségügyi központot és kórházat létesítettek; az egyik vörös téglából készült, a korszerű vonalú másikat később építették, és zöld kőlapokkal borították. Ez a kórház látja el a sürgős baleseti sérülteket. A vörös téglapüületen tekintélyes torony magasodik; páternosztárnek nevezett, több fülkéből álló felvonója körbejár, mint egy végtelenített rózsafűzér: ez az épület volt sokáig az Országos Társadalombiztosítási Központ székhelye.

Nem messze a Tisza Kálmán tértől az építészek újabb szabad területet terveztek: a későbbi Teleki teret. A kereskedőknek szánták kitűnő elhelyezkedése miatt, részint a városba kívülről beszállított árutömeg, részint a belső kerületekből ideseregülő vásárlók fogadására. Később, az évtizedek múlásával ez a második tér falta fel az egész új kerület maradék részét is, és olyan jellegzetességet kölcsönzött neki, amelyet álmukban sem gondoltak volna a jövő Budapestjének tekintélyes tervezői. A piac ugyanis nagy számban vonzotta oda a zsidó kereskedőket: ószereseket, fűszereseket, kocsmárosokat, csaposokat, akik kiszolgálták az árujukat a városba hordó, lerészegedett parasztokat. A kereskedők aztán lassanként birtokba vették a házakat: beköltöztek az alagsorokba, a földszinti sötét helyiségekbe. A felső emeleten lakó valamikori polgárok, lecsúszott arisztokraták, kishivatalnokok, „nemzeti

érezelműek”, nyugdíjasok csakhamar elmenekültek onnan. A nagy alapterületű lakásokból álló, igényesen megépített háztömbök, amelyeket virágfrízek, stukkók, a homlokzatukon szobrok díszítettek, az új lakók igényeihez igazodtak. A lakásokat kisebb, egyszobás helyiségekkel kaptárszerűvé alakították komfort és egészségügyi létesítmények nélkül, amelyeket pedig a városi élet mindenkinek biztosított, aki adott magára. A zsidó kereskedők az alagsorból eljutottak a házak legfelső emeletéig.

A keresztény időszámítás szerinti huszadik század elején Budapest nyolcadik kerületét zsidók és cigányok tízezrei: az Osztrák–Magyar Monarchia kisebbségi számkivetettjei foglalták el, miközben a Teleki téri piac, minden négyzetméterén bódékkal, boltoskákkal telezsúfolva, nem elhanyagolható jelentőségű kereskedelmi központtá vált, egyúttal a szegénység meg az emberi szenvedés olvasztótegyelvévé. Azé a szegénysége és szenvedése, ami igen hamar elkezdődik, és ki tudja, mikor ér véget.

Az Árnny (Zilla)

A vasárnapot a rokonlátogatásnak szenteltük. Reggel én meg a fivérem tíz óra felé útnak indultunk, hogy meglátogassuk a nagymamát, a nagybácsikat, a nagynénit, akik közül csaknem mindegyik a nyolcadik kerületben lakott, néhány háztömbnyire egymástól és tőlünk. A mi családunk volt a legnépesebb, és mi, gyerekek hoztuk-vittük a híreket a felnőtteknek. Ahová megérkeztünk, mindenekelőtt a szüleinkről kérdezték, és hogy mi történt nálunk az elmúlt héten. Azután az összes, eddig meglátogatott nagynéni és nagybácsi családi hírei következtek. Végül némi aprópénz kíséretében üzeneteket bíztak ránk az ezután sorra kerülő rokonaink számára. Egyszerű emberek, szegényes otthonok, amelyek lakói megelégedtek azzal, hogy parányi lyukat találtak a nagyváros sűrűjében: egy szoba-konyhás kis lakást. Egyeseknek ez elég is lehetett, mint Leila nagynénémnek, akinek nem volt gyermeke. Néha azonban több nemzedék is élt az egyetlen szobában, mint a dédapám, aki együtt lakott lányával, annak férjével és kisfiukkal. Mindannyian a nagy kereskedelmi központ, a nyáron poros, télen sáros egy négyzetkilométernyi terület: a piac körül laktak, ahol az élelmiszertől a ruhafélélig, a szerszámoktól a használt cipőig a legkülönbözőbb árukat kínáló bódék sorakoztak. A végiglátogatott házak néhány sor tíz méterre sorakoztak ettől a színtértől.

Máig emlékszem a más-más illatú konyhák és szobák sorára, amint a nagynénik meg a nagybácsik előjöttek a félhomályból: mindig jóságos mosollyal fogadták a köszöntésünket. Minden lakásnak megvolt a sajátos jellege: nyugodt, vidám vagy dacos, lakója jelleme szerint.

A háború után változott a kép. A rokonaim továbbra is a nagy piac közelében maradtak, de előkelőbb, két-három szobás lakásokba költöztek, és távolabb kerültek egymástól. A kerület lakossága féltelmetesen megfogyatkozott a zsidók elpusztítása következtében, és több lett a hely a túlélők számára. A családom előrelépett, egy lépcsőfokkal följebb került az emberi és a társadalmi megbecsülés ranglétráján. Mi, tízéves gyerekek megtartottuk hírvivő szerepünket. Minden vasárnap reggel elindultunk az úgyszintén nagyobb és világosabb lakásunkból, hogy körbelátogassuk a rokonokat. Körutunk kissé hosszabbra nyúlt, mivel a rokonság szétszóródott a kerületben. Ez vasárnap reggelenként történt. Nem szombaton, mert az az igaz zsidók ünnepe. Városom egyszerű kiskereskedőinek régóta alkalmazkodniuk kellett a keresztény nap-tár munkarendjéhez.

Vasárnap délután fölcserélődtek a szerepek. A mi családunk fogadta a látogatókat. Nem tudom, hogy ez is része lett volna a dolgok íratlan rendjének, de amíg reggel mi ápoltuk a kapcsolatokat anyai rokonainkkal, délután apai rokonságunk tette tisztelet nálunk. Valamivel gyéribben voltak a reggeliekénél: apám családját megtizedelték az üldöztetés éveiben. Auschwitzban és Bergen-Belsenben gyilkolták meg a nagyapákat és a két nagybácsit; nagyapám fivére, Gusztáv bácsi és gyermekei: Imre meg Ella maradtak életben.

Nem emlékszem rá, mikor is jött hozzánk először Ella lánya, Erika. A pillanata immár belevész a visszaidézhetetlen gyermekkorba. Csak azt tudom, hogy Erika, héber nevén Zilla, árny – egyik neve a polgári anyakönyv, a másik meg a hitközség nyilvántartása szerint – csakhamar vasárnapjaim kimondhatatlan, csodálatos, lélegzetelállító gyönyörűsége lett. Amint befejeztük az ebédet, a szívem mélyén már alig vártam Ella néni megérkezését, aki nem miattunk jött (művelt, jól házasodott asszony, aki nem alacsonyodott volna le ennyire a társadalmi ranglétrán), hanem apja miatt, aki állandó vasárnap-i vendégünk volt, és egy ideig nálunk is lakott. Pár-szor hiába vártam: Ella telefonon lemondta a látogatást. Helyette Imre jött, a gunyoros, okos és szó-

rakoztató mérnök, akinek azonban nagy hibájául róttam fel, hogy nem volt Zillához hasonló lánya.

Annál nagyobb lett az örömöm, amikor Zilla újra eljött. Úgy emlékszem rá, hogy állig begombolt fehér blúzt, sötétkék szoknyácskát meg fehér térdharisnyát viselt. Hosszú, fekete hajfonatával, nagy, sötét szemével talán nem is lett volna különösebb szépség (az emeleten fölöttünk lakó kis Ida szőke hajú, kék szemű, ábrándos tekintetű volt), hanem a szája, meg a mosolya!

Piros, szív alakú ajkáról áradt a vidámság. Amikor mosolygott – ha beszélt, mindig mosolygott –, mintha a boldogság fénye sugározna a szeméből, de még a keblén nyugvó két hajfonatából is. – Milyen szép a szád – mondtam neki egyszer, amikor egymás mellett ültünk a díványon, és tenyeremmel közelítettem az arcához. Hangoosan mondtam, nem szégyenkeztem a körülöttünk levők előtt. – Te is szép vagy – válaszolta azzal a sugaras mosolyával. – Halljátok csak... – kiáltott föl Ella, aki mellettünk ülve szürcsölgette az anyám készítette egreskompót –, hallgassátok a szerelmeseket! – Még csak nem is védekeztem. De megláttam anyám arcát, amint elkomorul, és egy pillanatra fájdalmasan meg-rándul az irtózat, féltékenység és félelem elegyétől.

Anyám tekintete belém szúrt, akár a tövis. Tudtam, hogy csak ürügyet keresett, amikor a konyhába küldött szódavízért a vendégeknek. Amint visszatértem, anyám a helyemen ült a díványon és mosolyogva, udvariasan váltott néhány szót Zillával. Aznap már nem lehettünk többet egymás mellett, és attól kezdve nem dicsértük egymást mások jelenlétében. Megértettük, hogy veszélyes lehet. Anyám kedvence voltam, az a fia, aki esténként, ha kínzó fejfájása támadt, megdörzsölhette a halántékát, megoldozhatta a cipőjét, és néhányszor lefekhetett mellé az ágyba, hogy késő éjszakáig cserélgesse a homlokán a hideg vizes borogatást, majd elaludtak, anya háttal, derekát fia karja fonta át. Anyának inkább kényelmes, mint örömteli volt ez a beteges ragaszkodásom – amint később rájöttem –, hiszen ekkortájt már szívből utálta az egész férfitársadalmat, elsőként apámat az elszenvedett igazságtalanságokért és megcsalásokért. Így hát nem hinném, hogy féltékeny lett volna. Sőt, anyám félig tréfásan, félig komolyan még jövődöbéli társnőket, menyasszonyjelölteket is ajánlott. Csakhogy ezek egytől egyig sápatag, búskomor, jelentéktelen lányok voltak, hiányzott belőlük az Erika lényéből mindenkor áradó szikraeső. Valójában mindaz, amit

anyám szándékozott tenni velem, az ő másik nemel szerzett tapasztalatainak megismérlése lett volna: keserű, kiürült kapcsolat, boldogtalanság. Anyám biztos akart lenni abban, hogy a gyerekei legalább olyan boldogtalanok lesznek, mint amilyen ő volt. Húszévesen ment férjhez, rögtön várandós lett, és apám valószínűleg már akkor megcsalta, mielőtt még megszülettek a fiai. Az irtózat, amit azon a délutánon megláttam a szemében, bizonyára innen eredt. A boldog, szerelmes kapcsolatot az írmagjáig kiirtandónak és szégyenletesnek tudta, hiszen saját tapasztalatából a szerelem igenis kiábrándulás, keserűség, megcsalás volt; számára csakis ezt jelenthette a szerelem. A tízéves kisfiú nem tudta végigkövetni ezt az anyja lelkében lezajló szörnyű gondolatmenetet. Csak annyit érzett meg belőle, hogy örömet, amit Zilla közelében tapasztalt, a szívéhez legközelebb álló lény rossz szemmel nézte és undorítósnak találta.

Anya a rosszallását nemsokára egyértelműbben is kinyilvánította. Néhány vasárnap múltán a kislány újra meglátogatott bennünket, én meg a világ minden kincséért sem mondtam volna le arról, hogy mellette ülhessek. Ella, Gusztáv bácsi és a szüleim beszélgettek, eközben én Zilla hajfonataival játszottam. Simogattam és tréfából kibontottam a haját. Ő elvette magát és mindannyiszor újra befonta. Aztán pár percig fogtuk egymás kezét, mintha játszanánk. Pici ujjából éreztem a felém áramló jóteknony meleget, ettől vidám lettem és bátor.

Elragadott ez az érzés, amelyet először és talán utoljára éreztem életemben. A világmindenség csodálatos ajándékeként fogadtam, a világ üdvözlétének tekintettem, amit eddig eltakart előlem szüleim súlyos árnyéka. Kedvem lett volna feltépni az ajtót, és futni, le a lépcsőn, ki az utcára, át a tereken, az emberek közé, fölfedezni a város legtávolabbi szegletét is, az egész földet meg az eget. Mert biztosan minden olyan édes és meleg, szeretni és megismerni való, mint Zilla kezének melege és mosolya. Úgy éreztem, felértem a felnőttek magasságába, sőt még azon is túl, a szemem tisztábban és messzebbre látott, mellkasomból eltűnt a születésem óta ránehezű, nyomasztó félelem. És ekkor anyám megragadta a karomat, erővel elvonszolt a díványtól. – Nem hallottad? Indulj fagylyaltot venni a vendégeknek! – és olyan erővel penderített ki az ajtón, mintha soha többé nem akarna viszontlátni. Amikor elmentek a vendégek, anyám még egyértelműbben mutatta ki ellenérzéseit. Szörnyű, heves fejfájása

támadt, de visszautasított, amikor szokás szerint felajánlottam, hogy megdörzsölöm a halántékát. – Hagyj – mormogta, és félkarral messzire taszított magától. Anyámat a világon a legjobb és legszebb édesanyjának tartottam, és ezt hangoztattam is. Ez a rideg, szeretet nélküli magatartása keserűséggel töltött el. Megértettem, hogy mindez Erika miatt történt, csak arra nem tudtam rájönni, hogy miért.

Másnapra anyám ridegsége mintha csak rossz álom lett volna. Visszatértek a megszokott simogatások, kedveskedések. Arra, hogy anyám nem bocsátott meg egészen, a következő napokban kisebb, látszólag véletlen balesetek emlékeztettek. Az első a konyhában történt, amikor segítettem anyámnak leszűrni a keddenként húst meg főzeléket helyettesítő tésztát. A főtt tésztához cukros mákot vagy darált diót kevertünk. Nekünk, gyerekeknek ez volt a legfinomabb ebéd, és hogy minél előbb asztalhoz ülhessünk, hajlandók voltunk segíteni a konyhában. – Tartsd a tésztaszűrőt – rendelkezett anyám, miközben nagy sietve lekapta a tűzről a fazekat. Egy szempillantás múlva éreztem, hogy forró víz ömlik a kezemre. – Mondtam, hogy vigyázz – szölt rám nyugodt hangon. Szerencsére nem égett meg nagyon a kezem, hamar el is felejtettem.

Három napra rá újabb baleset történt. Lefelé indultunk a lépcsőn. Anyám nagy csomagot nyomott a kezembe. Nem láttam a lábam elé. Félúton anyám aprót sikoltott. A keze ránehezedett a vállamra. – A csudába! – hallottam anyámat kiáltani, miközben legurultam a lépcső teljes hosszában, majd a fájdalomtól elpityeredve a lépcsőfordulón kötöttem ki. Anyám odaszaladt, hogy segítsen. – Megütötted magad? – kérdezte. – Nem, nem fáj – válaszoltam. – Mind a ketten elestünk – mondta –, nem tudtunk időben megfogni. – Majd hozzátette: – Nem tudom, mi történt velem. Hirtelen szédülni kezdtem.

A következő vasárnap tükön ültem. Már reggel úgy tűnt föl nekem, hogy Zilla lépett be a kapun, vidáman integetve. Szerettem volna még jobban tetszeni neki, ezért fehér inget akartam fölvenni. Mellmagasságban hiányzott róla egy gomb, ezért megkértem anyámat, varrja fel. – Hol vesztetted el? – kérdezte. Nem tudtam mit válaszolni. – Biztosan az a kis szégyentelen tépte le rólad – suttogta. Azt se tudtam, kiről beszél, hát megkérdeztem tőle. – Az a kis arcátlan a hosszú hajfonatával, aki annyira tetszik neked – válaszolta erőltetetten tréfásan. Úgy tetszett a számomra, hogy ez a célzás valójában szörnyű vád. Nem nyugodtam bele. – Zilla

nem arcátlan! – fakadtam ki. – Miért mondd ezt róla? – Anyám velem szemben ült egy konyhaszéken, és varrta a gombot a rajtam levő ingemre. – Miért, talán nem az? – kérdezte ugyanazon a tettetett jó-ságos hangon. – Nem az – válaszoltam határozot-tan. E pillanatban éreztem, hogy a tű a mellembe hatol, a szív felől. Kis, felületes szúrás volt. – Mert folyton izegsz-mozogsz – kiáltotta anyám magából kikelve –, akár nagyobb bajod is eshetett volna! Te tökkelütött! – Ez a dolog felkavarta, és sok idő kellett hozzá, amíg megnyugodott. Én is lecsilla-podtam, és most már rá akartam kérdezni, mit is mondott az előbb. – Miért arcátlan Zilla? – erős-ködtem, amikor anya már rendbe jött. – Mit be-szelsz? – válaszolta szórakozottan.

– Miért mondtad, hogy Zilla arcátlan?

– Én ezt nem mondtam.

– Dehogyan mondtad.

– Hagyjuk ezt, gyermekem. Ma úgysem jön.

Titokban elsírtam magam, és amikor eljött az ideje, hogy a szokásos reggeli látogatásokra indul-junk fivéreimmal, nem voltam hajlandó velük men-ni. Otthon maradtam, búsan bámultam kifelé az ablakon. Csak Gusztáv bácsi jött el ebédre. Anyám nagyon hidegen viselkedett az idős bácsival, nem tudtam, miért. A rá következő héten egyik este meg-hallottam, hogy anyám meg apám visszafojtott han-gon vitatkozik, amit addig sohasem tapasztaltam. Nem szoktak veszekedni: mindegyikük megtartot-ta magában az érzéseit. – Meg kell mondanod ne-ki – tagolta a szavakat anyám, olyan tekintettel, amelyet csak ritka, felajzott állapotában lehetett lát-ni nála. – Nagyon kedves tőled! – vágott vissza gú-nyosan apám. – Miért nem mondd meg neki te? – Semmi közöm hozzá – hangzott a száraz válasz. Nem is sejtettem, miről vitatkoztak.

Vasárnap végre viszontláttam az én drága kicsi Árnyamat. Mint mindig, ebéd után érkezett anyjá-
val, ezúttal Imre is elkísérte őket. Azonnal egymás mellé ültünk. – Hogy vagy? – kérdeztem sűgva. Űrűgy volt, hogy közelebb hajolhassak hozzá. Zilla rám nézett, azon nyomban elmosolyodott, én meg a kezét kerestem és ültünk ott, egymás mellett, úgyet sem vetve arra, mi zajlik körülöttünk. Hosszú percek teltek el így, talán fél óra. Újra éreztem, hogy kezének melegétől erő, élet áramlik belém. Aztán már nem tudtuk nem meghallani a felnőtteket. Dű-hösen veszekedtek. Anyám, Zilla anyja, Imre bácsi egymást kiabálták túl ingerülten, csökönyösen. Gusztáv bácsi hallgatagon figyelte a többieket. –

Menjetez ki, sétáljatek egyet – szólt oda nekűnk apám, majd halkra fogva szavát, anyámhoz fordult: – Nicht vor dem Kind.

Lementűnk az utcára. – Ne aggódj, nemsokára találkozunk a ház előtt – mondtam bátyámnak, aki-nek rendszerint a gyerekcsapat őrzése volt a felada-ta. Mi meg szaladtunk Zillával, végig a piacot körülvevő kis utcákban, ő még futás közben is nevetett, hajfonatai az arca körül táncoltak. Elhagytuk a csukott bódékat, az utcák mind csöndesebbek, ki-haltabbak lettek. Idősebb férfiak csomag süteményt vittek haza a sovány, közömbös fák alatt. Földszin-ti ablakok nyíltak sötét szobákra, vetetlen ágyakra. Mire elfogyott a levegőnk meg az emberek körülöt-tűnk, megálltunk. Az egyik sarkon szembefordultam vele. Mindkét kezemmel megsimogattam az arcát, a testéhez simultam. Először láttam, mint tűnik el arcáról a mosoly, hogy komoly, ünnepélyes várakozás-nak adja át a helyét. Tekintetemmel belemerűltem sötét, csillogó szemébe. Még senki szemét sem lát-tam ilyen közelről és félelem nélkül. Úgy éreztem, titkos bejárón át barlangok és föld alatti vizek vilá-gába jutottam; szerettem volna felkutatni ezt a vilá-got, nem azért, hogy megismerjem, inkább felejteni szerettem volna. Éreztem, hogy a keze megrebben, csípője összerándul. Őrűlten vonzott szív alakú, összezárt, döbrent szája. Arcom ott remegett az övé mellett, ajkam érintette a homlokát, a halántékát, a szemét, végűl megtalálta a száját egy rövid, reszke-tő csókra. Szinte rögtön szét is váltunk, halálra ré-műlve. A szemem elhomályosult, de a fátyolán át láttam, mint tér vissza a mosoly az ajkára. Újra csó-koltuk egymást, apró csókokkal, még és még, nevet-ve és táncolva az utcasarkon, ahol valamilyen cso-da folytán a vasárnap csak bennűnket talált ott. A csók lett a játékunk, közös találmányunk, ezerszer szebb az összes többi játéknál.

Aztán elkezdűnk futni hazafelé. Láttam Zilla gyors mozgásű lábát, meg ahogyan a sötétkék szok-nya a csípőjéig föllebben a futás hevében: másod-percek töredékéig fölfedte teste ismeretlen tarto-mányait. Akkor jöttem rá, hogy az a csók nem fej-tett meg minden titkot közte és köztem, és hogy újabb vasárnapok még nagyszerűbb játékokat és örűmöket fedeztethetnek föl velűnk. Akkor még nem tudtam e megérzések mélyebb értelmébe ha-tolni. Csak ma teszem meg, egy élet távolából, ké-sői bánattal.

A ház előtt már vártak fivéreim gűnyos mosollyal, szavaikban irigység bujkált. Mire visszatértűnk la-

kásunkba, a felnőttek már nem veszekedtek. Anyám vörösre sírt szemmel, apám falfehér; az idős nagybácsi arcát kezébe temetve, mozdulatlanul ült az ebédlőasztalnál; Imre és Ella egymás közt beszélgettek. A vendégek néhány perc múlva távoztak, épphogy csak köszöntek. Zillával egymás szemébe nézve, mosolyogva búcsúztunk el. – Jövő vasárnap – súgtam a fülébe, és a kezembe fogtam egyik hajfonatát.

Nem volt több „jövő vasárnap”. – Mért mindig mi, amikor két fia van – jegyezte meg anyám, azal a jellegzetes hanglejtéssel, amivel a zsidók a magától értetődő dolgokat szokták kijelenteni, alighogy becsukódott a vendégek mögött az ajtó. A hangja minden egyes szóval magasabb lett, és szinte fejhangon fejezte be. Gusztáv bácsi tehát nem jön többet a vasárnapi ebédre. Vállalja csak át Ella meg Imre, mondta anyám. Természetesen őket sem láttuk többet. És én nem láttam viszont soha többé Zillát. Édes, megfoghatatlan, elmosódó árnyá vált a számomra, amit az emlékeimben hordozok egy életen át. Elfelejtettem, mert lényem legmélyébe rejtettem a fájdalmat, amit akkor éreztem, amikor el kellett válnom tőle. Tényleg nem emlékszem rá, mintha ez a fájdalom beleégett volna a lelkembe, és egygé forrt volna vele.

Sólet

Néhány hónapja a Nap-autópályán haladtam, amikor messziről feltűnt egy fura formájú, aprócska piros autó, amint lassít, majd megáll. Én is lassítottam. Közelebről már fölismertem a Kelet-Európában igen népszerű, gazdaságos Trabant kisautót. Láttam, hogy kiszáll belőle egy férfi meg egy nő, és csüggedten leülnek az út szélén. Megállítottam a kocsimat, és feléjük indultam, inkább a kíváncsiság vitt, nem annyira a segíteni akarás. Egy lépésre tőlük hirtelen szinte kővé meredtem. A férfi kezében tartott tárgy egy csapásra föllevenítette bennem azon helyek és személyek emlékét, amelyek sok-sok éve már kitörölődtek az emlékezetemből, vagy legalábbis úgy hittem. Az az emlék életem legmegalázóbb és legkínosabb eseményéhez kötődik. Mélyen belém vésődött, és egy életre elvette az önbizalmamat. Hogy máig talpon maradtam, közömbös korunknak köszönhetem, amely egyformán elfogadja a gyengét meg az erőset, a jókat meg a rosszakat, az igazakat meg a hamisakat, hogy azután mindjüket belevesse megállíthatatlan örvényébe.

A tárgy, amit azon a napon megláttam, egyszerű bádogdoboz, ételkonzerv volt. Nagy, narancssárga betűkkel díszelt rajta: „Sólet”. A közép-európai zsidók ősi ételét nevezik így, amely a legfinomabb, legjobban laktató, a szegények eledele, három-négy vagy akár több napig is eltartható a konyhában, anélkül hogy bármi baja esnék. Szárazbabból, tojásból, gersliből meg libahúsból készül (néha marha- vagy bányahúsból): nagy lábasban kemencébe teszik; a fedőt vékony spárgával rögzítik, amelyre még cédulát is tűznek az edény tulajdonosának nevével. Mindezt azért, mert a *sólet* egy teljes éjszaka át fő, mégpedig a hitközség kemencéjében; ott-hon aligha lehetne egész éjszaka éleszteni hozzá a tüzet, és figyelni rá. Mire megfő, nem lehet megkülönböztetni az összetevőit. A csont addigra vajpuha lesz, a benne főtt kemény tojás egybefő a babbal, a hús pedig elomló szeletekre, szálakra bomlik. Az egész világrendszer benne foglaltatik ebben az ételben (mint végeredményben minden ételben): a világ úgy jelenik meg előttünk, mint a teremtés első napján vagy mint a végítélet után. Magyarország konzervipara – ebből az országból érkeztek a turisták – nem az esetleges jelképértékkéért döntött e termék gyártásáról, sokkal inkább a még mindig népes bevőkört: a budapesti zsidókat vette számításba.

A sólet vagy salet, ahogyan jiddisül mondják, mégsem a gyöngéd anyai simogatást juttatta eszembe, mint egy híres, Franciaországból származó zsidó írónak egyfajta aprósütemény, hanem egyszerre megjelent lelki szemeim előtt csaknem eleven valójában az az ember, akit mindenkinél jobban gyűlöltem gyermekkoromban, akit a gyilkosomnak tekintettem: Schreiber Tibor. Ha azt mondom róla, hogy ő volt a nyolcadik kerület legmegátalkodottabb szélhámosa a második világháborút követő első években, enyhe kifejezés. Azon túl, hogy csaló, szélhámos, a szememben valóságos vérengző gyilkos, akinek – okkal vagy ok nélkül – máig ártatlan áldozatának érzem magamat.

Nem tudom pontosan, Európa mely részéről származott a családja. Azt hiszem, lengyelországi eredetű. Tibor apja nyomdász volt, és köztisztletnek örvendett: becsületessége meg széles körű műveltsége miatt. Őrá is szeretnék szót ejteni, de a fia emléke belülről szorongat, és sebez, akár a tüske. Be szívesen kitörölném örökre az emlékezetemből villogó, fehér fogsorát, vékony bajuszát, arcközépig érő barokóját, alig harmincévesen félkopasz koponyáját! Körülbelül ennyi idős volt, amikor megismertem.

Harmad-unokatestvérem volt, vagy valami ilyesmi. A háború kitörése előtt három évig teljesített rendes katonai szolgálatot a lövészetnél, így hát kisgyerekkoromban nem láttam családjunk körében. Tudtam, hogy létezik, meg hogy apja maga mellé akarja venni a nyomdájába, hogy kitanulja az ő mesterségét. Majd a háború idején megkezdődtek az üldöztetések. Schreiber Tibor lövész altisztból munkaszolgálatos lett, akit a századával Oroszországba vittek lövészárkot ásni. Kis idő múltán azonban Budapestre hozták. Kalandos körülmények között szökött meg egy gyújtóhelyről, ahonnan sok zsidót vittek később Dachau és Mauthausen krematóriumába. A három év katonai szolgálat meg a négy év üldöztetés, szenvedés és szökések után, a háború végével került vissza a nyolcadik kerületbe, immár sokat próbált férfiként, nyoma sem volt az egykori mosolygós fiúnak. – Kisfiam – mondta nekem, amikor először vett a térdére –, az élet olyan, mint a Rákóczi út: az elején ott a színház, a közepén a kórház, a végén meg a temető. – Nem hitt semmi-
ben, a létezését gépies cselekvések végtelen egymásutánjának tekintette, amelyek tompa egyhangúsággal ismétlődnek. Élet és halál semmit sem jelentett a számára. A világon lenni – rossz tréfa: ezt csak a legféltelenebb felelőtlenséggel lehet ellensúlyozni.

Sutba dobta a nyomdászszakmát és kereskedni kezdett. Nálunk széder meg egyéb zsidó ünnepeken tette tiszteletét: mindig nagyon jól öltözött, szájában az elmaradhatatlan pipával, gyér haja brillantintól illatozott. A kerület legszebb zsidó lánykáival jött, egytől egyig fiatalok, frissek, kissé félnkek voltak. Egyik éjjel hallottam, amint apám azt suttogja anyának, hogy Schreiber Tibor legalább negyven nyolcadik kerületi lánynak vette el a szüzességét. A nőkön kívül az öltözködés, a szórakozóhelyek, az autók meg a motorkerékpárok érdekelték. Autóból kettőt is vett magának, motorkerékpárja csak egy volt, de az aztán négyel is fölért: egy nagy teljesítményű BMW. Schreiber Tibor valóságos ojszer lett: gondtalan és gondolattalan gazdag ember. Honnan szedte a pénzt? Kétkedését, hitlenségét jutalom koronázta büntetés helyett. Magam is, ki tudja, miért, kezdtem őt hősnek, életművészeknek tekinteni.

– Kisfiam – mondta nekem egyszer kippur böjtjén, amikor észrevette, hogy majd elepedek egy falat süteményért –, a pénz is olyan, mint a mákszem ebben a süteményben. Amikor a mák virágai már elhervadtak és a gubója kiszáradt, a szél feltöri és

szétszórja a magvait: belőlük új növények sarjadnak. Tudom, neked a virágai tetszenek, amikor még színesek, azonban a szépségükből nem származik semmi hasznod. – A pénz rideg anyagisége vonzotta. Száműzött a szívéből mindennemű érzelmet, ami nem járt együtt anyagi előnyökkel. Dubléból, azaz hamis aranyból készült gyűrűket és karkötőket adott el tizennyolc karátos aranyként, s ehhez első áldozatul saját rokonságát választotta. Aztán apránként kiterjesztette a vevőkörét. Tibor később valódi aranyat kezdett vásárolni a feketepiacon, hogy még aznap továbbadja tízszeres áron. Szövettel is kereskedett: valódi ír gyapjúnak adta el a háború előttről megmaradt, cseh és lengyel gyárakból származó raktárkészleteket. Dollárfelvásárlásba fogott: az ellenőrizhetetlen átváltási árfolyamra játszott. Napjait a kávéházakban töltötte, ahol alkudozott, ajánlatokat tett és behajtotta a pénzt. Esténként végigdöngetett motorkerékpárjával a nyolcadik kerület utcáin újabb és újabb lányok után, akiket elvitt vacsorázni, táncolni, majd felvitte őket a barátjával közösen bérelt lakásba, amely kizárólag arra szolgált, hogy felváltva szerelmeskedjenek benne. Szülei lakásába, ahol továbbra is lakott, hatalmas franciaágyat helyezett el, és miközben anyja a piacon dolgozott, nyugdíjas apja pedig a lóversenyen vagy a kávéházban töltötte idejét, elegáns, fülig szerelmes lányokat fogadott. Mégsem lehetett szoknyavadásznak tekinteni: a szerelem, bármilyen képtelenségnek hat is, számára mindennek a hiábavalóságát bizonyította.

Én, sajnos, mértéktelenül csodáltam. Makulátlan börberi zakója, fehér cipője, nihilista derűlátása számomra életviteli példaként szolgált. Ő is kedvelt engem. Nyáron magával vitt az autóján vagy a motorkerékpárján az uszodába. A nagy medencékben azután eltűnt a rá váró, naptól bronzbarna lányok között. Egyszer az egyik lány segítségével a levegőbe emelt, majd a vízbe dobott nagy kacagások közepette: – Tanulj meg a felszínen maradni az életben is! – Ezen a napon tanultam meg úszni, és hálás voltam neki érte. Aztán megtörtént az az eset, amiért meggyűlöltem, hogy azután a sors igazságos (vagy véletlen) bosszút álljon rajta.

Akkoriban anyám minden pénteken *sóletot* készített nekünk. Számomra ez volt a hét legszebb napja. Ahhoz, hogy kiérdemeljem ezt a fenséges ételt, annyi volt csupán a teendőm, hogy iskolából hazafelé jövet fivéremmel felváltva el kellett hoznom a teli lábast a hitközség kemencéjéből. Egy-másfél ki-

lométeres utat kellett megtenni. Egyik pénteken rám került a sor, hogy elvégezzem e kissé fáradságos, ám mégis kellemes feladatot. Húsz perccel a tanítás után már úton voltam hazafelé. Éppen nekivágtam a Mátyás térnek, amikor észrevettem, hogy egy nagyjából korombeli fiú a nyomomba szegődik, kora délutáni levegőzésre a padokra telepedett öreg cigányasszonyok tekintetétől kísérve. A fiú előbb hátul kullogott, majd apránként a sarkamba szegődött. Nem tehettem mást, megszaporoztam lépteimet. A fiú is gyorsított, majd a tér közepén egy ugrással elém toppant, és elállta az utamat. – Mit viszel a lábasban? – kérdezte kihívó mosollyal. – Sóletot – válaszoltam. – Aha, szóval piszkos zsidó vagy! – jelentette ki higgadtan. Aztán öklével olyan erővel csapott a lábasra, hogy kiejtettem a kezemből. A felele leesett és elgurult, a sólet a földre borult.

Emlékszem, úgy éreztem, az esés robaja a világ végét hozta el a számomra: ott álltam kővé meredve, a fiú pedig zavart, agyalágyult hahotába kezdett. Különös módon először nem is az engem ért támadás jutott el a tudatomig, annyira idejétmúltnak éreztem azokban az átkozott háború utáni időkben, tudván: milyen véget értek a náci, hogy inkább megvetést éreztem iránta, mint sértődést vagy dühöt. Anyámra gondoltam, a sóletra, fivéreimre, akik nélkülözni fogják ezt az ételt most pénteken, meg saját magamra, amiért nem tudtam megvédeni e pótolhatatlan kincset. Megfogtam az üres lábas, és fennhangon zokogva futni kezdtem a közbős tekintetű öreg cigányasszonyok között.

Az út a Teleki térig végtelennek tetszett, fuldokoltam a sírástól meg a kétségbeeséstől. Egyszer csak észveszejtő, félelmetes robaj hatolt az agyvelőmig. Schreiber Tibor kanyarodott akrobatikus mutatvánnyal a járda mellé egy csillogó-villogó BMW nyergében. – Mit tettek veled, kisfiam? – kérdezte, a homlokára tolva motoros szemüvegét. Elmondtam neki, mi történt. Tibor arca elkomorodott. – Mutasd meg nekem azt a fiút, vigyél oda azonnal! – rendelkezett, és maga mögé rántott az ülésre. Pillanatok múlva robogtunk a Mátyás tér felé.

A fiú ott állt a sarkon, mintha csak ránk várt volna. Jóképű, szőke gyerek volt, keskeny arca határozott vonású. – Ő az – mondtam Tibornak, leszállva a motorról. Megmentőm a nyeregben maradt, és csaknem ünnepelesen felszólított: – Üsd meg! Azonnal üsd meg! – A fiú falnak támaszkodva, szelíden várta sorsát. Nem színlelt fölényt, sem magabiztosságot, inkább belenyugvást. Vagy talán vár-

ta a bosszúmat, hogy még jobban gyűlölhessen. Én pedig szeretetre vágytam, még a legmegátalkodottabb ellenségemtől is. Tétováztam, és Tibor hangja újra felcsattant, még parancsolóbban: – Ezek a gonosztevők gyilkoltak le bennünket! Emlékezz rá! – Mennél inkább éreztem az elszenvedett igazságtalanságot, annál kevésbé találtam jogosnak, hogy egy felnőtt biztonságos közelségében hajtsam végre a bosszúmat. Nem mozdultam. A fiú ijedt, szinte szeretetért esdeklő tekintetét – legalábbis úgy tűnt fel – rám vetette, miközben lágyan ringatózott, hol egyik, hol másik vállát támasztva a hámló vakolatú, háborús golyóktól lyuggatott falhoz. Tibor harmadszor ripakodott rám: – Ha most nem állsz bosszút, egy napon ő lesz az, aki megöl téged. Rajta! – Nem, sohasem követek el igazságtalanságot egy bűnös, ám most védtelen fiúval szemben, aki talán már megbánta, és végül is ártatlan – gondoltam.

Egyszer csak éreztem, hogy vállon ragadnak. Schreiber Tibor leugrott a motorról, maga felé fordított, és csak úgy zúdította rám a pofonokat és ökölcsepásokat, amilyen erővel csak bírta. Az arcomról lecsurgó könny- és vérfüggönyön át Tibor feldühödött arcát láttam, meg a barátságos, ijedt mosolyú fiúét és azt is, amint a hatalmas hullámzó keblű cigányasszonyok kíváncsian odacsődülnek. – Tanuld meg végre, milyen az, férfinak lenni! – ordította Schreiber Tibor a BMW-je nyergéből, majd elrobogott. Ott maradtam véresen, amíg nem jött anya, hogy fölszedjen a földről. – Csillagocskám, szerelmem, gyere haza. Én majd meggyógyítlak – sutogta. Éreztem, mint dagad bennem az átok és a káini gyűlölet az átkozott ellen, aki engem mert megbüntetni. Kértem az Örökkévalót, küldje rá a világ minden nyomorúságát, és Ő teljesítette, legnagyobb zavaromra és ijedelmemre előbb, mint gondoltam.

Néhány hónapra rá nagy politikai változás következett be a náciaktól felszabadított, többpárti koalíciós kormányzatú Magyarországon. Váratlanul az egyik párt magához ragadta az állam irányítását. Az új rezsim új elveket vezetett be tulajdon, jog és kötelezettségek tekintetében, azaz az élet minden területén. Schreiber Tibor előbb bosszankodott, később félni kezdett, végül úgy határozott, hogy nem fogadja el ezeket a változásokat, amelyek annyira ellentétesek ifjúsága megalázó, szörnyű tapasztalatai alapján kialakított nézeteivel az emberi társadalomról. Számára az emberek közti mindenfajta összetartás hangoztatása hazugság, és fel kell lázadni ellene. Schreiber Tibor lázadása eszközeül is

a másik nemet választotta. Éppen ezekben a hónapokban hivatalosan eljegyezte magát egy gyönyörű lánnyal a Népszínház utcából; magas, barna hajú, nagy, kék szemű, akinek egyebek mellett legfőbb hibájául lehetett felróni, hogy gojte volt, házmester lánya: márpedig a nyolcadik kerületi házmesterek hírhedt zsidógyűlölők voltak; a múltban ők árulták be a zsidókat. Tibor anyja sokat sírt az eljegyzés miatt.

– Ha megölnék, az egy dolog – mondogatta. – Meghalsz és kész. De hogy saját magad tedd tönkre a jövődet, gojim gyerekeket nevelj, ez kész örület! – Emlékszem a véget nem érő vitákra népes családom körében e tárgyban, ami ugyan nem új, de mindannyiszor valódi vallási és filozófiai hitvitákat gerjesztett, és a végén kiabálásba és fogadkozásokba torkollott, hogy soha többé nem teszik be a lábukat ennek vagy annak a rokonnak az otthonába. Schreiber Tibor érzelmeit tekintve jó zsidó volt ugyan, azonban nem volt buzgó végrehajtója a Talmud törvényeinek és parancsainak, így hát nem lehetett kérdés a számára, hogy felbontsa-e az eljegyzését (a lányt Évának hívták, szinte jelképezve a Tiborra váró veszélyeket).

Egy napon megtudtam apámtól, hogy ezt a távoli rokonunkat letartóztatták, és internálótáborba vitték mint „osztályellenséget”, ahogyan az új társadalomra veszélyes elemeket minősítették. Az igazat megvallva, Schreiber Tibort egyáltalán nem érdekelte a politika, még kevésbé kockáztatta volna valamilyen eszméért az ifjúsága legjobb éveiben annyira áhított szabadságát. Ő aztán fütyült az eszmékre! A gyakorlat embere volt: csupáncsak megpróbált elszökni egy Magyarországtól különböző országba. Lefizette az egyik magyar teherhajó kapitányát, aki Bécs és Budapest között hajózott ingajaratban, hogy vegye föl a menyasszonyával együtt, és rejtse el őket a raktérben a búza meg más áruk között. Úgy érezte, figyelik, ezért Évára bízta minden pénzét meg vélhetően nagy értékű aranytárgyait, amelyekkel külföldön akarta megalapozni a jövőjüket. Azonban Éva is meghozta a maga döntését: ahelyett hogy megjelent volna a találkozón, Tiborra küldte a titkosrendőrséget, a vagyont pedig megtartotta magának. Két hónapra rá Éva egy goj orvoshoz ment feleségül.

Több mint egy évig semmit sem lehetett tudni Schreiber Tiborról. Anyja, Lili néni az alig két elemijével éles eszű, igen értelmes asszony minden követ megmozgatott, hogy bármilyen kevés, akár elbá-

tortalanító hírhez jusson róla. Azon túl azonban, hogy hiteles forrásból megerősítették: Tibor még életben van, még ő sem volt képes többet megtudni.

Nem állítom, hogy megátalkodott bosszúvágyamban túlzottan örültem az apránként mégiscsak kiszivárgó híreknek, de nem is aggódtam Tibor sorsa miatt. Magának kereste! – gondoltam, és szívem mélyén, noha nem neveltek a vallás előírásainak szigorú megtartására, mégis a vallás parancsaiban véltem magyarázatot találni. – Sikszét akart feleségül venni, amikor szebbnél szebb zsidó lányok garmadája a lelkét adta volna, hogy hozzámelessen. – Másrészt viszont az épp csak hallomásból ismert eszmék nevében elítéltem Schreiber Tibort, mint élősködőt, „a nép ellenségét”. Ő semmiben sem hitt, én viszont a hitet meg a politikai eszméket használtam fel, amint az gyakran megesik, élheteretlenségem eszközül, remélve, hogy ezt az élheteretlenségemet – s vele együtt az életet – a végtelenségig meghosszabbíthatom.

Eljött a nap, amikor beteljesedhetett a bosszúm. Lili néni addig erősködött, addig járt a hivatalok meg a hivatalnokok nyakára, hogy az idő tájt hatalmasnak számító, titokban fizetett összeg fejében végre megtudhatta a helység nevét, ahol fiát őrzik, és sikerült látogatási engedélyt is szereznie. A fáradságos vonatútra engem választott kísérőnek, talán mert – teljesen érdemtelenül – ügyes, értelmes fiú hírében álltam. Tibor apja akkoriban súlyosan megbetegedett, és a rokonságban föllelhető három felnőtt férfiből egy sem merészkedett a szörnyűséges internálótáborok közelébe. Hajnalban indultunk a Déli pályaudvarról, majd a reggelt meg a délutánt is vonaton töltve megérkeztünk egy faluba; a neve teljesen kitörlődött az emlékezetemből. Emlékszem a tábor bejáratát elzáró torlaszra, két-három húsz év körüli, katonai egyenruhás cigányfiúra, akik az őrséghez tartoztak, meg a tiszta, hajópadlós szoba sivárságára. Egyszer csak név szerint hívták Lili nénit, és a többi épület felé kísérték. E napon nem láthattam viszont Tibor gyűlölt alakját, és szertefoszlott az örömöm. Részben kárpótolt érte Lili néni rokonoknak tartott beszámolója visszaérkezésünk után. Fia a fűrészműhelyben dolgozott, két fogát kiverték, amikor a hatóságoknak címzett tiszteletlen megjegyzése miatt ököllel az arcába vágta. Búcsúzás közben ezt súgta anyja fülébe: – Ha egyszer kiszabadulok innen, megforgatom a kést annak a szajha sikszének a szívében!

Eljött aztán Schreiber Tibor szabadulásának nap-

ja is. Mindenki attól rettegett, hogy Tibor újabb gaztetre ragadtatja magát, jómagam viszont már előre élveztem a véres jelenetet, a felfordulást, ahogy összecsendül a fél nyolcadik kerület, megérkezik a rendőrség, letartóztatják és végérvényesen elítélik halálos ellenségemet. Tibor azonban szelíd, beletörődött emberként tért haza, a négyévi kényszer-munka valóban „átnevelte”. Amikor először találkoztunk, a térdére ültetett és lágy, mély hangján ezt mondta: – A te életed jobb lesz, kisfiam. Te nem vagy olyan mesüge, mint én. – Visszataszítónak találtam jószágos bizonygatását, még azt a fáradságot sem vettem, hogy megkérdezzem: hogyhogy nem „forgatta meg a kést annak a szajhának a szívében”? Úgy könyveltem el magamban, mint szegény ördögöt, akit még gyűlölni sem érdemes.

Néhány hónap múlva a tüske, amelyről azt hittem, végleg kihúztam a húsból, még jobban kezdett szúrni. A korábbinál kisebb buzgalommal és vígsággal megtartott zsidó ünnepeken újra feltűnt Schreiber Tibor, karján szebbnél szebb, ha nem is harmatos, de válogatottan friss, fiatal lányokkal. Választékos öltözékekben és a nyugati polgári szokások majmolásának bélyegzett „csónadrágban” jelent meg. Tibor tehát ismét csak megtalálta a módját, hogyan csináljon pénzt, és kiélhette Don Juan-i hajlamait is. Anyja ezúttal fia körmére nézett, és lelkifröccsökkel meg szelíd erőszakkal úgy intézte, hogy Tibor ne kerülhessen többé egy gojte karmaiba, nehogy szó szerint ott hagyja a fogát. Mivel foglalkozott ez a rendíthetetlen fickó, amely annyi pénzt hozott, hogy hetente két-háromszor is megfordulhatott a budai lokálokban elegáns és igényes lányok társaságában?

Azt hiszem, a hivatalos foglalkozása villanyszerelő volt, munkaidő végeztével azonban szövettel üzletelt a barátjával együtt. Csehszlovák vagy lengyel turistáknak adták ki magukat, s még ezek nyelvét is utánozták. Tekintettel a szigorú határzárakra meg a szövőipar viszonylag elhanyagolt állapotára, az e téren valamivel előrehaladottabb országokból származó szövetek már-már értéknek számítottak. Amíg Tibor korábban ír gypjúnak adta el a Csehszlovákiából meg Lengyelországból származó szöveteket, most ezen országokból származó importcikként szolta el az egyszerű magyar termékeket. Ez az ártatlan és végeredményben ártalmatlan, a különbözőség hiú vágyára alapozott ötlete meglehetősen sok pénzt fialt neki. Mivel nem vásárolhatott autót, motorkerékpárt vagy teherautót, a pénzét a város leg-

szebb lányaira költötte, gondosan ügyelve rá, hogy egytől egyig kizárólag zsidók legyenek. Ezekben az időkben, ki tudja, miért, engem választott bizalmasául: beavatott minden újabb hódításába, és tanácsokat adott a jövőre nézvést, amikor majd engem is kezdenek érdekelni a lányok. Egy napon Tibor elmesélte nekem, hogyan sikerült „magáévá tennie” az egyik budai lokál legszebb táncosnőjét, egy bizonyos Jutkát. Körülbelül ezt mondta: – A teste, mint a márvány, keble két halma szebb, mint amilyet a világ legszebb szobrán láthatsz, zöld szeme két smaragd. Ilyen lyukba még sohase bújtam. Két hónapig jártam a nyomában, amíg rájöttem, hogy nincs az a pénz, ami elég lenne neki. Azt ígértem, hogy ha egyszer lefekszik velem, egy életen át eltartom. Sag schon, annyi minden történhet utána, nemdebár? – A lány elment a találkára egy szabadság-hegyi szállodába, de arra kérte Tibort, szeretkezés közben párnával takarja le az arcát: nem akarta látni a férfit, sem pedig hallani a lihegését.

A sors megkímélte Tibort, hogy életfogytiglan fizessen Jutkának ezért az egyetlen, nyomorúságos, gyomorforgató ölekezésért. A felfordulás hetei következtek, a határokat alig őrizték, és Schreiber Tibor egy tűzrőlpattant kis zsidó lány, egykori cipőgyár-tulajdonos csemetéje, akkor étermi alkalmazott kíséretében eltávozott a nyolcadik kerületből és az országból.

Elmentem én is. Bécsben talákoztam ezzel a semmi emberrel egy decemberi reggelen, a Kärtnerstrassén. Csontsovány lett; egykor vidám pillantása kialudt, élettelené vált: még emlékeztem rá, amikor dühtől és felháborodástól lángoló tekintetében vérem pirosát láttam viszont. – Kisfiam, gyalázat az élet – közölte velem. – Az utolsó lyukam eljött velem idáig, aztán Argentínába ment, a nagybátyjához. Itt hagyott egyedül. – Megesett a szívem rajta, aki harminchét évét börtönök és többé-kevésbé átizzadt ágyak között töltötte, az örökös, sohasem volt atyáskodó, rideg modorával. Meg persze vágytam rá, hogy még ez a halálos ellenségem is szeressen! Felajánlottam, hogy tolmácsolok neki, elkísérem a segélyirodába meg a bevándorlási hivatalba.

– Kisfiam, köszönöm neked, rendes zsidó fiú vagy. Most tudod, mit csinálunk? Elmegyünk enni valamit. Sag schon, szarok a világra, rohadjon meg minden, ahol van. Tudok egy helyet, ahol isteni sóletot készítenek. – Kis híján ott estem össze. Sarkon fordultam, és magára hagytam a hőesésben a nihilizmusával, a „lyukaival” meg a szerencsétlen

sorsával: az Örökkévaló adja meg neki a kegyelem-döfést, és tüntesse el végleg a föld színéről.

Az elkövetkező években a szüleim nekem írt leveleiből néha találtam egy-egy utalást Schreiber Tibor gyűlölt személyére: megtudtam például, hogy Kanadában kötött ki, és abban a takaros, jól szervezett országban nem találta a helyét az életfelfogásával; az övénél sokkal bonyolultabb üzleti elgondolásokkal számíthattak csupán kereseti lehetőségre. Hosszú távra tervező, a lehetséges vásárlók legrejtettebb szokásait is kiismerő szakembereket igényeltek, csakis eredendően jelentős közgazdasági ismeretek birtokában lehetett esélye bárkinek is a tömegigény befolyásolására. Apám mintegy húsz éve írt levelének sorai közül azt véltem kiolvasni, hogy Schreiber Tibor egész sor alantas munka végzése után szerencsejátékra adta a fejét és hamiskártyás lett. Úgy kell neki! – gondoltam. – Így legalább börtönben végzi. – Biztos voltam benne, hogy a nők már rá se néznek. Elfeledkeztem róla, a magam útját jártam, keserves harcot vívtam a világgal és saját magammal szemben saját gyengeségem tüskéjével a szívemben, amelyet az az alantas család, a nyolcadik kerület legundorítóbb szülőtte, Schreiber Tibor döfött belém.

És következzenek ennek az elcsüggesztő történetnek a befejezése. Tizenöt éve utam Franciaországba vitt: régi barátom és iskolatársam hívott meg, aki az egyik nagy párizsi kiadóvállalatnál dolgozott. Egy szeptemberi délutánon az Avenue Klébert-en sétáltam vele, meg akartuk látogatni Proust házát a Rue Hamlin közelében, amikor egyszer csak kiáltásokra és szidalmakra figyeltünk fel: az egyik szálloda – azt hiszem, a Három Csillag előtt – egy taxis szólalkozott össze külföldi utasával, aki kétségbe vonta a viteldíj összegét. A jól öltözött, de fősvény úriember, aki fél frankokon vitatkozott, Schreiber Tibor volt, oldalán pedig – legnagyobb meglepetésemre – megláttam Évát, a szépséges házmasterlányt a Népszínház utcából, aki a legundorítóbban becsapta. Abban a pillanatban csak részben értettem meg, mi történt; a többiről apám számolt be levelében (főlöszleges mondanom, hogy Tibor láttán sarkon fordultam, és menekülőre fogtam a dolgot, nehogy találkozzunk).

Tibor tehát ismét feltámadt poraiból, az Örökkévaló akaratára. Szerencsés húzással sikerült társulnia egy ottawai kisüzembe, és öt év alatt, éjt nappallá téve jómódú, gondtalan úriemberré vált. Ezután visszatért egykori menyasszonyához, Évát

hoz, akinek nyilvánvalóan minden addigi eltévelyedését megbocsátotta: szerelme nagyobb volt, mint bosszúvágya vagy igazságérzete. Azután, hogy az asszony elvált és áttért a zsidó hitre, Tibor feleségül vette, és mindörökre búcsút mondott mindenemű más „lyukak” emlékének is. Eszerint minden csalás volt: a szenvedéseim csak képzelgések, jelentéktelen semmiségek. Az Örökkévaló megjutalmazta ennek az embernek minden ellentmondását, csalásait, kétkedéseit meg a bűnös részvétet, ami miatt engem igaztalan emberként megbüntetett. Amikor mindezt megtudtam Tiborról, leküzdhetetlen kétségbeesést és végtelen keserűséget éreztem legbelül.

Azon a napon a két turista, akik szinte alamiznaként adtak egy kanállal a *sólet*ből, sírni láttak engem az út szélén. Olyan érzéssel nyeltem le az ételt, mintha a hóhér bárdja alá hajtánám a fejemet.

A keresztények

Goj: ezt a szót a nyolcadik kerületi zsidók mindig is közömbösséggel vegyes gyanakvással ejtették ki. Ha valakire azt mondták: goj, egyet jelentett azzal, hogy az illető valószínűleg képes mindarra, amit egy zsidó sohasem tenne meg – rossz értelemben természetesen. Bármilyen higgadtan hangzott is el ez a szó, évszázados bizalmatlanságot, alig leplezett ellenségeskedést rejtett, amit – emlékezetem szerint – a keresztények buzgón viszonzottak.

Valahányszor vitába keveredett valaki közülük egy árussal a piacon, nem maradt el a „bűdös zsidó” emlegetése. A keresztények műveltebbje, amint zsidó téma került szóba, azonnal ilyeneket kérdezett: – Hogy lehet az, hogy maguk hisznek a messiásban?

A nyolcadik kerületi zsidók között mégis akadt néhány keresztény, beékelődve a rokonságba, még inkább a háztartásba: idegen test az élő szervezetben. A gazdagabb közösségekben mindez nem kellett volna különösebb meglepetést: a gazdag zsidó kereskedők világszerte keresztény személyzetet tartottak. Ezzel a módszerrel sikerült áthidalniuk bizonyos vallási tilalmakat. Szombatonként zsidó nem folytathat semmiféle tevékenységet, még a felvonót sem indíthatja el, ugyanakkor egy keresztény szobalány minden szükséges munkát elvéggez: aki nem tartozik a kiválasztott néphez, édes mindegy, hogy megtartja-e vagy sem a parancsolatokat.

Mégsem ez volt a keresztények nyolcadik kerületi jelenlétének oka: ami a vallási szabályok meg-

tartását illeti, a szigort már rég nem érvényesíteték: talán több mint egy nemzedék óta. Más vallásokkal apró megegyezések, érzelmek, érdekek összefonódása jött létre.

Jakabffy Ottó, lecsúszott erdélyi nemes a nagy válság után lépett házasságra Grün Zelmával. Jóképű, nyugodt természetű, hallgatag ember volt, szöges ellentéte a magyar zsidók nemesekről alkotott képzetének. A nemesség ugyanis, a nemzet krémje sehogyan sem illett össze az ország alja népével, ama páriákkal, akik nem a gazdag zsidó bankárok köréből, hanem a kisiparosok, boltosok közül kerültek ki. Nemesség és zsidógyűlölet rokonértelmű szavakká váltak a nyolcadik kerületben, amióta a százhusz napos Tanácsköztársaság leverését vad pogromokkal ünnepelték meg a magyar urak. Akkor – 1920-ban – még nem esett bántódásuk a nagy piac környéki zsidóknak. Vidékről azonban félelmetes hírek szállingóztak teljes hitközségek megbotozásáról, kifosztott templomokról, megerőszkolt zsidó lányokról. A vidék urai: a nemesek voltak a pogromok fekete angyalai. A fehér lovon Budapestre bevonult Horthy Miklós ellentengernagy lett a kormányzó: a legfőbb nemes. 1944-ben azonban már azt kívánták a magyar zsidók, bárcsak ő maradt volna kormányon. Amikor a kormányzó bejelentette a különbékét, a zsidóházak udvarain az emberek örömben sírva perdültek táncra. Öt óra sem telt bele, a nyilaskeresztesek vezére, Szálasi ragadta magához a hatalmat a német hadsereg segédletével, és semmissé nyilvánított mindennemű mentesítő intézkedést. Másnap kezdetét vette ötszázezer magyarországi zsidó kálváriája. Könnyen megtalálhatták őket: egy ideje már törvény írta elő számukra a kabátjukra varrt, sárga szövetből formált Dávid-csillag viselését. Most már szabad prédáivá váltak a tizenéves, nyilaskeresztes portyázóknak („taknyos kölykök”, mondták rájuk a zsidó asszonyok), azt csináltak velük, amit akartak.

Ottó úr nem azonosult sem Horthyval, sem pedig Szálasisal. Régóta nem érdekelt semmi más, csak a biztos napi betevő falat. A belei látták ennek kárát. Mindjárt a háború után el kellett távolítani az egyik veséjét. Néhány évre rá a másik veséje is tönkrement. A báró úr ekkor döntött úgy, hogy véget vet az egésznek. Kiugrott a kórház ablakán, és a kertben halálra zúzta magát.

Manci, a cigánylány foglalta el a helyét, aki épp akkor lett árva. Manci meg az apja ugyanabban a háztömbben laktak, ahol Zelma. Amikor megtud-

ta, hogy apját vérbe fagyva találták annak a kocsmának a padlóján, ahol esténként zenélt, a lány éktelen zokogásban tört ki. Szemét kifordította, mint egy megszállott, nyögdcéscelt, ordított és átkozódott egy egész álló nap. – Mi lesz velem? – dobálta magát a széken, két szomszéd próbálta féken tartani. Akkor csillapodott le, amikor megtudta, hogy Grün Zelmához költözhet. Zelmának épp ilyen magára hagyott, mindenre kész szolgálólány kellett. Mancsi elviselte a leghevesebb szidalmakat, a legkellemetlenebb utasításokat. Visszafojtotta haragját, magában átkozódott cigányul. És ha valaki megkérdezte: – Mit jelentenek ezek a szavak? – azt válaszolta: – Itt haljak meg, semmit. – Később jiddisül is megtanult valamennyire, úgyhogy az átkait szláv–magyar–cigány – avagy mai szóval roma – és zsidó keveréknyelven szórta. Megtanulta, hogyan esküdöznek egymás közt a zsidók: „Itt haljak meg, úgy büntessen az Isten”.

Az először életében bőségesen táplálkozó cigánylány meghízott, és minden nehéz munkát kibírt. A legnehezebbnek úrnője testi ápolása bizonyult: centiméterről centiméterre lemosta Zelma túlcsonduló, petyhüdt testét a dézsa vízbe mártogatott törülközővel; beszórta hintőporral mindig izzadt bőrét; kezelte visszeres, vastagra dagadt lábát; kifésülte és régimódi kontyba csavarta haját a tarkóján; ráhúzta sok viseléstől elnyűtt, fekete ruháját, vállára terítette kendőjét. Karosszékekbe ültette: így fogadta Zelma vasárnaponként a nála tisztelgő családot.

A két nő között sajátos kiegyenlítődéssé jött létre, amelyet csakis a testi és lelki közelséggel lehet magyarázni. Zelma átvette a cigánylánytól a vándor népek babonáit, heves taglejtéseit. Mancsi meghízott, ha nem is annyira, mint úrnője, és elkezdett üzletelni. Amikor Zelma megbetegedett, a cigánylány éjt nappallá téve ápolta, egyetlen vigasztaló szó nélkül, viszont egy óra nem sok, annyi ideig sem hagyta magára. Amikor pedig Zelma eltávozott, mintha Manciban kelt volna új életre. A temetésen az volt az érzésem, hogy Zelma kíséri a saját koporsóját, annyira hasonlított rá Mancsi arca, ugyanazok a haragos ráncok, kemény tekintet, szigorú hajviselés és viselkedés.

A cigánylány birtokba vette az elhunyt megürült lakását, viselte ruháit, és folytatta Zelma üzleteit a falusiakkal: vajért, húsért, tojásért cserélt szövetet, gombot, mindenféle használati tárgyat. Később kiterjesztette az üzletelést a városba érkező csehekkel, lengyelekkel. Mancsi úrnője örökébe kívánt lép-

ni a cigányokkal szembeni tekintély kivívásában is, de azok a képébe nevettek. A szomszédban lakó böggőssel kirobbant veszekedés végül mindent eldöntött. Mancsi elkezdett ugyanúgy ordibálni, ahogyan Zelma tette számtalanszor. A környéken lakó cigányok nemhogy megijedtek volna, inkább elkezdték gyalázni. Attól kezdve a lány nem állt szóba saját véreivel, akikre semmiféle hatást sem tett az ő csudálatos átváltozása.

Júlia, az Erdélyi utcai szárazdajka még Mancinál is rosszabbul járt. Világéletében cseléd volt, semmi máshoz nem értett. A vallásosságban talált vigaszt. Minden reggel hatkor ment misére; egy óra múlva, mire Ráhel gyermekei fölbredtek, már várta őket a tejeskávé. Akkor is hűségesen imádkozta Szent Ritát, akinek a közelben volt a kápolnája, amikor már senkit sem merészeltek volna templomjárásra biztatni. Nem ismert vallási problémákat a zsidókkal szemben: rájuk is kérte a szentek áldását. Meggyőződéssel hitte, hogy a jóságos Jézus őket is megsegíti. Esténként visszahúzódott padlásszobájába, és imádkozott a szentkép előtt, amely mellől sohasem hunyt ki a mécses fénye. Múltjáról sohasem beszélt. Egyformán türelmes volt a gyerekekkel meg a világgal, és Mancival ellentétben hiányzott belőle mindennemű becsvágy. Hosszú évei nyomtalanul múltak el. Mintha nem is élt volna. Egy villamos kerekei zúzták szét a testét, amikor egyik nap elgondolkodva ment át az úton.

A legszerencsétlenebb mind közül mégiscsak Lajos volt, a nagy piac hordára. A rongyos, harcsabajszú, szüntelen részegségtől csillogó szemű Lajos még beszélni sem tudott. Rekedt, összefüggéstelen hangokat hallatva adta a világ tudtára egyetértését vagy ellenkezését. Pár fillérért cipelte a vállán a parasztok által városba hozott baromfi- és zöldség-hulladékot. Ahogy befejezett egy munkát, már ment is a kocsmába.

A zsidók irtóztak a részegség vétkétől. És ez volt az a határvonal, ami megkülönböztette Dávid számkivetett fiait a számkivetett keresztényektől. Munkások, hordárok, munkanélküliek, utcalányok időztek délutánoként a nyolcadik kerületi kocsmaiban: füstös, szutykos lebujokban, ahol szomorúság honolt, káromkodások röpködtek, és mindennaposak voltak a csetepaték. Az ablakokon lógó mosatlan függönyök rejtették el a járókelők elől a talponálók népét. A söntésnél keletkezett összeszólalkozások naponta véres öklöcsapásokkal folytatódtak a kocsmá előtt, a járdán. Az egyik kocsmá pince mé-

lyén működött. Noha tíz meredek lépcső vezetett oda, és meglehetősen nehéz lehetett alkoholos aggyal fölfelé kapaszkodni, a helyiséget látogató ivócimboráknak tetszett a hely: a föld gyomrában érezhető magukat, kárhozottak a pokolban. Az se érdekelte őket, ha összetörték az orrukat, amikor fölfelé igyekeztek. Nem is emlékeztek rá: a baljós félhomály, a csempével borított falak, akár az illemhelyen, összhangba kerültek az őket szorongató kegyetlen, legyűrhetetlen csüggedéssel.

Lajos hátat fordított a csüggedésnek is. Az életben semmi sem számított neki: olyan volt, akár a szentek, a nyolcadik kerületiek legutolsó páriája. Számára nem létezett pokol, mennyország, túlvilág; se háza, se rokonai, se hite, se reménye. Csak nélkülözésektől meggyötört, sajgó teste volt az övé, hatalmas, fekete lapáttenyere, egyszerre csillogó és fátyolos szeme meg szeszbe fojtott napjai. Semmi más. A zsidók, maguk is egyszerű, nyomorúságos kereskedő létükre, csodával határos módon megértették az ő szent mivoltát. Lajos egyetlen keresztényként beléphetett templomukba, különösen ünnepélyes szertartások alkalmából, például valamelyik kerületi fiú bár micvójára. Megállt a legutolsó pad mögött, és mosolyogva nézett az emelvény felé, ahol a Tórárt olvasták. Úgy tetszett, mintha értené a héber szavakat: talán éppen azért, mert számára hozzáférhetetlennek kellett maradnia. Egy téli reggelen holtan találták a piac sarkában, csupa lyuk köpennyel letakarva, fején nyűtt, foltozott kucsma.

A kerület legfényesebb temetését rendezték neki. A négy fekete ló vontatta halottaskocsi mögött a Grün Zelma fizette cigányzenekar húzta a szomorú megvidám dallamokat. A cigányok után vonultak a zsidók a piacról, egyforma köpenybe burkolózott nők, hosszú orruk tövéig húzott kalapban a férfiak. Így jutott el Lajos, a hordár végső nyughelyére: egy jeltelen sírba a Kerepesi temető legtávolabbi sarkába. A kerületi zsidók gondoskodtak ugyan a fényes végtisztességről, de hát azért keresztet mégsem tehettek a sírjára.

OLASZBÓL FORDÍTOTTA:
V. PÁNCZÉL ÉVA

Novellák Giorgio Pressburger *Nyolcadik kerületi történetek* című, a Múlt és Jövő Kiadó gondozásában hamarosan megjelenő kötetből.